

İçindekiler

Kısaltmalar 13

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI 15

II. İÇERİK VE YÖNTEM 16

III. LİTERATÜR 17

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED EBÛ ZEHRE’NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

I. MUHAMMED EBÛ ZEHRE’NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE
MISIR’DAKİ GENEL DURUM 21

A. Siyasî ve İctimaî Durum 21

B. İlmî Durum 24

C. İktisadî Durum 25

II. HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ 26

A. İsmi, Doğumu, Nesebi, Ailesi ve Vefatı 26

B. Kişiliği 31

C. İlmî Kariyeri 32

1. Hocaları 35

2. Öğrencileri 41

III. ESERLERİ VE GENEL İLMÎ METODU 44

A. Eserleri 44

1. Tefsir ve Kur’an İlimlerine Dair Eserleri 44

2. İnanç, Davet ve Hitabete Dair Eserleri 49
3. Fıkıh Usulü ve Cedel İlmine Dair Eserleri 51
4. İslâm Hukuk Tarihi ve Biyografilere
Dair Eserleri 53
5. Fıkha Dair Eserleri 56
6. Ansiklopedi Maddeleri 64
7. Basılmamış Eserleri 65
- B. Eserlerinde Takip Ettiği Metot 65

İKİNCİ BÖLÜM

ZEHRETÛ't-TEFÂSİR'İN SİSTEMATİK AÇIDAN TANITIMI

- I. EBÛ ZEHRE'NİN TEFSİRLE İLGİLİ ÇALIŞMALARI 69
- II. ZEHRETÛ't-TEFÂSİR'İN NEŞRİ VE TANITIMI 73
  - A. Biyografisi 73
  - B. Mukaddime 73
  - C. İftitâhiyye 74
  - D. Önsöz 74
- III. TEFSİRİN YAZILIŞ GAYESİ 75
- IV. TEFSİRİN ÖZELLİKLERİ 76
- V. TEFSİRDE ESAS ALDIĞI PRENSİPLER 81
  - A. Kur'an ve Sünneti Diğer Delillere Üstün Tutması 81
  - B. Siyak ve Sibaka Başvurması 83
  - C. Lafzın Hususiliğini Gösteren Kesin Delil
Bulunmadığında Umumiliğine Göre
Âyete Mâna Vermesi 86
  - D. Lafzı İlk Aşamada Zâhîrî Mânaya Göre Tefsir Etmesi 88
- VI. TEFSİRİN KAYNAKLARI 90
  - A. Temel Kaynaklar 90
  - B. Tâli Kaynaklar 100
  - C. Diğer Kaynaklar 101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAMMED EBÛ ZEHRE'NİN TEFSİRİNDEKİ METODU

- I. KUR'AN İLİMLERİ AÇISINDAN ZEHRETÜ't-TEFÂSİR 107
- A. Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi 107
- B. Kur'an'ın İcâzı 111
1. Kur'an'ın Üstün Belâgatı 113
2. Kur'an'ın Geçmiş Çağlara Ait Olayları Anlatması 113
3. Kur'an'ın Gelecekteki Olayları Haber Vermesi 114
4. Kur'an'ın Birçok İlmî Gerçekleri İçerisinde Barındırması 115
5. Kur'an-ı Kerim'in Sosyal, Siyasî, Beşerî, Ailevî Birçok Hukuku İçerisinde Barındırması 116
- C. Sebeb-i Nüzûl 118
- D. Nâsîh-Mensuh 125
- E. Kur'an Kıssaları 130
- F. İsrâiliyat 133
- G. Hurûf-I Mukattaa 135
- II. TEFSİRİN RİVAYET YÖNÜ 140
- A. Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri 142
- B. Kıraat İlminin Kullanımı 149
1. Ebû Zehre'ye Göre Kıraat İlmi 149
2. Kıraat İlmini Kullanış Şekilleri 150
- C. Kur'an'ın Sünnetle Tefsiri 155
1. Sünnete Bakışı ve Sünneti Ele Almadaki Yöntemi 156
2. Sünneti Kullanış Şekilleri 160
- D. Kur'an'ın Sahâbe Sözüyle Tefsiri 169
- E. Kur'an'ın Tâbiîn Sözüyle Tefsiri 173
- III. TEFSİRİN DİRAYET YÖNÜ 176
- A. Dil Yönü 177
1. Tefsirin Dil Açısından Durumu 177
2. Lugat İlmi Açısından 178
3. Sarf-Nahiv İlmi Açısından 185
4. Belâgat İlmi Açısından 192

B. Kelâmî Yönü	207
1. Kelâm İlmi Hakkındaki Görüşü	207
2. Kelâmî Konulardaki Görüşleri	209
C. Fıkhî Yönü	233
1. Fıkıh İlmine Bakışı	234
2. İslâm Fıkhını Yenilemedeki Gayret ve Çalışmaları	235
3. Fıkıhtaki Metodu	236
4. Tefsirinde Fıkhî Hükümleri Sunma Metodu	240
5. Bazı Fıkhî Görüşleri	244
Sonuç	265
Ekler	271
Kaynakça	277
Dizin	285

Önsöz

Son peygamber Hz. Muhammed vasıtasıyla inzal olunan Kur'ân-ı Kerim, asırlar boyunca değişik açılardan âlimlerin ilgisini çekmiş ve düşüncelerinde derin izler bırakmıştır. Bunun sonucu olarak da tefsir alanında birçok müfessir yetişmiştir. Bu müfessirlerden biri de XX. yüzyılda Mısır'ın ve İslâm dünyasının sayılı âlimlerinden kabul edilen ve 1898-1974 yılları arasında yaşamış olan Muhammed Ebû Zehre'dir.

Ortaya koyduğu fikirlerle çağdaş İslâm düşüncesinin oluşumuna önemli katkılar sağlayan Muhammed Ebû Zehre, Kur'an ve sünnete dayalı İslâm medeniyetini kurma sorumluluğunu hayatı boyunca taşımış ve bu uğurda bedeller ödemiş aktif bir din âlimidir. Nitekim fıkıh ve usûl-i fıkıh başta olmak üzere, davet, cedel, ahlâk, ekonomi, hitabet, mantık, siyaset ve benzeri birçok ilim sahasına yönelik telif etmiş olduğu eserleri, çeşitli makale ve incelemeleri, iştirak ettiği konferansları ve tebliğleri, kendine has değerlendirmeleriyle vermiş olduğu fetvaları, onun İslâm dünyası için ne derece faydalı bir ilim adamı olduğunu göstermektedir.

Yukarıda zikredilen alanlar yanında Kur'an ilimleri ve Kur'an tefsiri, Ebû Zehre'nin hayatı boyunca iştigal ettiği bir saha olmuştur. Zira çok küçük yaşta Kur'an'ı ezberlemesiyle başlayıp vefat ettiği ana kadar devam eden süreçte Kur'an ve tefsir, onun hayatında daima yer almıştır. Nitekim bu çerçevede, Kur'an'ın otuz cüzünden on dokuz cüzünü yani yaklaşık üçte ikisine tekabül eden bölümü tefsir etmiştir. Daha çok fıkıh ilmindeki mahareti ile kendisini duyuran müellif, oldukça hacimli olan *Zehretü't-tefâsir* isimli bu tefsirde fıkıh ilmindeki becerisini mükemmel bir şekilde ortaya koymuş ve sahasında özgün bir eser meydana getirmiştir.

Zehretü't-tefâsîr hakkında bugüne kadar ülkemizde herhangi bir çalışmanın yapılmamış olmasından dolayı onun şahsiyetini, müfessir kimliğini ve bahsi geçen eserini araştırıp Kur'an âyetlerini yorumlamada kullandığı yöntemini bugünün ve yarının insanının hizmetine sunabilmek amacıyla on ciltlik bu tefsirini inceledik.

Elinizdeki bu kitap, 2010 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı'nda yaptığım *Muhammed Ebû Zehre ve Zehretü't-Tefâsîr İsimli Tefsirindeki Metodu* adlı doktora tezinin gözden geçirilmiş şekli olup bir giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir.

Giriş kısmında, araştırmanın önemi, amacı ve metodu anlatıldı. Birinci bölümde, müellifin yaşadığı dönemin siyasî, içtimaî, ilmî ve iktisadî durumu, hayatı, ilmî şahsiyeti, hocaları, talebeleri ve çeşitli sahalardaki ilmî eserleri incelendi. İkinci bölümde, tefsirin yazılış gayesi ve özellikleri üzerinde duruldu. Tefsirde istifade ettiği birincil ve ikincil kaynaklar yanında, telifte esas kabul ettiği prensipleri maddeler halinde misallerle açıklandı. Üçüncü ve son bölümde ise tefsiri, i'câzü'l-Kur'ân, nâsîh-mensuh, esbâb-ı nüzûl, kısasü'l-Kur'ân ve benzeri Kur'an ilimleri açısından incelendi. Kısacası *Zehretü't-tefâsîr* isimli eserin rivayet ve dirayet metodu açılarından özelliklerini, kıraat, dil, kelâm ve fıkıh ilimlerindeki yerini tespit etmeye gayret gösterildi.

Son olarak, çalışmamın her safhasında tecrübe ve birikimlerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Sadrettin Gümüş'e, gerek teknik gerekse muhteva açısından bilgi ve tecrübeleriyle büyük katkı sağlayan Prof. Dr. Murat Sülün'e, yönlendirmeleriyle bana yol gösteren Prof. Dr. Ali Köse'ye yürekten teşekkür ederim. Aynı zamanda eseri titiz bir şekilde okuyup değerlendirmelerde bulunan hocalarım Prof. Dr. Muhammet Aydın'a ve Prof. Dr. Hidayet Aydar'a minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Bunların yanında hazırlama sürecinde bilgi ve fikir alışverişinde bulunduğum dostum Dr. Kerim Özmen'e, büyük bir titizlikle eserin imlâsını yapan Yrd. Doç. Dr. İsa Kayaalp'e ve bibliyografyasını gerçekleştiren Abdülkadir Şenel'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca yetişmemde emeği geçen bütün hocalarıma, eserlerinden büyük ölçüde müstefit olduğum müelliflere, hayatını ilme ve ilim adamı

yetiştirmeye adanmış olan Abdullah Ustaosmanođlu'na, çocukluğundan itibaren bana Kur'an'ı sevdiren ve her yönüyle onu öğrenmeye teşvik eden anne ve babama, üzerimde emeği oldukça fazla olan hâfızlık hocam Ahmet Balcı'ya, Arabî ilimlerde üstadım Süleyman Akyıldız'a ve yakinen desteğini hissettiğim Cemal Vanlıoğlu'na, son olarak da gecesiyle gündüzüyle çalışma tempoma tahammül gösteren, destekleriyle daima yanımda olan eşime ve hayatının başında daha fazla ilgiyi hak eden biricik oğlum Hasan Basri'ye minnet ve şükranlarımı sunmayı bir görev telakki ederim.

Bu çalışmanın özelde tefsir alanında, genelde İslâmî ilimler sahasında araştırma yapacaklar için yararlı olmasını yüce mevlâdan niyaz eder, eserin yayımını üstlenen; İslâm tarihi ve medeniyeti başta olmak üzere Türk tarihi, kültürü, edebiyatı ile sosyal bilimlerin birçok alanında hizmeti ve desteği şiar edinen İSAM'a teşekkürü bir borç bilirim.

Yrd. Doç. Dr. Muhammet Yılmaz

Rize, 2016